

Kerkhof van Laken

**Parken en
tuinen
van de Stad
Brussel**

Brochure uitgegeven in 2013 door de Stad Brussel dank zij de samenwerking van volgende diensten : Cel milieuraadgeving, Groene ruimten, Archieven en Patrimonium van de Stad Brussel.

Hartelijk dank aan Jos Meyts van het departement Wegeniswerken voor zijn onderzoeken ter plaatse.

Redactie : Muriel Piazza van de cel Milieuraadgeving

Vertaling : Nadine De Sadeleer van het departement Steedenbouw

De volledige of gedeeltelijke reproductie van deze brochure voor pedagogische doeleinden is toegelaten op voorwaarde dat melding wordt gemaakt van de bron.

Grafische vormgeving : Muriel Piazza
Foto's : Idealogy en Muriel Piazza

Verantwoordelijke uitgever : Ahmed El Ktibi
Stadhuis, Grote Markt – 1000 Brussel

Wettelijk depot : D/2016/8333/02

Editoriaal

De vier kerkhoven van de Stad Brussel, gelegen in Evere, Haren, Laken en Neder-over-Heembeek, zijn plaatsen van bezinning, maar ook met geschiedenis waar herinnering en vergetelheid elkaar tegenkomen.

De herinnering aan de overledenen heeft geleid tot grafmonumenten met een bezielde architectuur, stenen schildwachten die de tijd doen stilstaan, in een omgeving waar de weemoedige kracht van de natuur spreekt. Deze plaatsen verdienen een grotere bekendheid bij het grote publiek. Ik heb er dan ook een infobrochure aan willen wijden. De reeks begint met het kerkhof van Laken, vaak gekwalificeerd als de "Brusselse Père Lachaise".

Deze geklasseerde site, waarvan de oorsprong teruggaat tot in de Middeleeuwen, vermaard voor haar rijk grafpatrimonium, is het laatste "parochiale" kerkhof in het Brussels gewest.

De begrafenis van koningin Louise-Marie in 1850 gaf haar een "koninklijke zalving", die vervolgens vele edelen, burgers, notabelen, politiciers, artiesten, filosofen en wetenschappers heeft verleid. De gevarieerde grafzerken die aan hen werden opgedragen versieren de lanen en ondergrondse galerijen van het kerkhof.

De in Europa ongebruikelijke galerijen worden hersteld om iedereen de kans te geven dit opmerkelijk bouwkundig erfgoed te bewonderen.

De waarde van het kerkhof van Laken spruit ook voort uit haar natuurlijk erfgoed. Naast een treurbeuk, opgenomen in de inventaris van opmerkelijke bomen, integreren verschillende soorten zich harmonisch tussen de grafzerken en dragen bij tot het romantische karakter van de necropolis.

Ik nodig u dus uit om te komen kuieren in de lanen van deze unieke plaats en, met de hulp van deze brochure, er interessante voorbeelden van grafbeeldhouwkunst te komen ontdekken.

Ik wens u een aangename en leerrijke wandeling.

Ahmed El Ktibi

Schepen van Milieu
en Groene Ruimten van de stad Brussel

Vroeger dacht men dat het begraven van de doden in of rond de kerk zorgde voor een lichamelijke en spirituele band tussen de levenden en overledenen.

De eerste afbeeldingen van de kerk en van het kerkhof dateren van de XVIIe eeuw.

Oude kerk van Laken, XVIIe eeuw

Sint-Annafontein

Het kerkhof van Laken is het oudste nog in functie zijnde kerkhof van Brussel en tevens het laatste parochiale, het is te zeggen, gelegen rond een kerk.

Blijkbaar gaat de bouw van de eerste bidplaats van Laken terug tot de VIIIe eeuw (volgens J. Verbesselt), wat we echter niet kunnen bevestigen.

Daarentegen weten we met zekerheid dat er al sinds de XIIIe eeuw een gotische kerk werd opgericht in het centrum van het kleine dorp van Laken en dat ze omringd was door een kerkhof. Ze zou rond 1275 gebouwd zijn.

In 1581 werd de kerk geplunderd door de Calvinisten, en heropgericht dankzij de gulheid van Infante Isabelle (1566-1633), de godvruchtige echtgenote van Aartshertog Albert (1559-1621), met een bijzondere verering voor de Maagd van Laken. Het is immers de Infante die de opdracht gaf voor de bouw van de Sint-Annadreef die het kerkhof moest verbinden met de wonderbaarlijke waterbron, vroeger gekend als de fontein van de vijf wonden (heden de Sint-Annafontein). Het is ook gedurende deze periode dat het nog landelijke dorp van Laken een populair bedevaartsoord werd voor de Brusselaars.

In 1784 verbood Jozef II (1741-1790) met een keizerlijk besluit, voor redenen van openbare gezondheid, de doden te begraven rond de kerken in de steden en beveelt hij de bouw van de kerkhoven extra muros. Zo ontstonden de kerkhoven van Sint-Joost-ten-Noode, Sint-Jan-Molenbeek en Sint-Gillis. Het kerkhof van Laken kreeg echter respijt.

In 1831 vestigde de nieuwe koninklijke familie (Leopold I en Louise-Marie van Orléans) zich in Laken,

dat al een zekere bekendheid genoot dankzij de aanwezigheid van het zomerverblijf Schoonberg van de Aartshertogin Marie-Christine en van Prins Albert van Saxe-Teschén, de laatste gouverneurs-generaal van België. De koninklijke aanwezigheid zorgde voor een nog grotere faam van de gemeente. In 1832 werd het kerkhof uitgebreid en kreeg een omvang van 1,23 ha (een verdubbeling van de oorspronkelijke omvang).

Koningin Louise-Marie van Orléans (1812-1850) overleed op 11 oktober 1850 en werd, volgens haar wensen, begraven in de oude kerk van Laken, vóór het altaar van Sint-Barbara. Ze zou er maar een twintigtal jaren rusten omdat haar echtgenoot, koning Leopold I (1790-1865) het gebouw onwaardig vond voor de koninklijke familie. Hij besloot om een nieuw neogotisch kerkgebouw met een kapel en graftombe voor de koninklijke familie te laten bouwen door de architect Jozef Poelaert (1817-1879), winnaar van de openbare wedstrijd.

Leopold I legde de eerste steen van het gebouw in 1854 en in 1865 stond Poelaert, drukbezet door andere werven (in het bijzonder het Justitiepaleis) zijn plaats af aan andere architecten, zoals Antoine Tappeniérs, Louis De Curte, Heinrich Von Schmidt en vooral aan Alphonse Groothaers.

Op 10 december 1865 overleed Leopold I. Zijn begrafenis vond plaats zes dagen later, op zijn verjaardag. Gelet op zijn religieuze overtuigingen (hij was protestant) en door zijn banden met de vrijmetselarij weigerden leden van de geestelijken de toegang van zijn stoffelijk overschot in de kerk.

Sint-Annakapel

Residentie Schoonberg, oude kerk en kapel rond 1750

Bron en kapel Sint-Anna

*Jozef
Poelaert won de
architectuurwedstrijd
voor de bouw van
de kerk onder het
pseudoniem Paul du
Bois.*

De beeldhouwwerken en buitendecoratie van de Onze-Lieve-Vrouwkerk werden nooit afgewerkt.

De ongebruikte kerk, in heel slechte staat door een gebrek aan onderhoud, werd rond 1900 afgebroken en enkel het koor werd behouden en omsloten door een nieuwe muur, waarin het neogotische portaal van de Sint-Barbarakapel werd geplaatst.

Onze-Lieve-Vrouwkerk

De begrafenisdienst moest dus plaatsvinden onder een tent aan de ingang van het kerkhof, en omdat de nieuwe koninklijke crypte nog niet klaar was, werd een muur doorbroken in de Sint-Barbarakapel, zodat Leopold I er zou kunnen begraven worden naast zijn echtgenote Louise-Marie d'Orléans. Om deze situatie in de toekomst te voorkomen werd de Sint-Barbarakapel door Louis De Curte (1817-1891) voorzien van een onafhankelijke ingang en dus van een nieuw neogotisch portaal. Men zou tot 1872 moeten wachten voor de inwijding van de nieuwe kerk, maar ze werd pas afgewerkt (ruwbouw) in 1907. In 1876 werden de stoffelijke overschotten van het koningspaar verplaatst van de Sint-Barbarakapel naar de nieuwe crypte van de Onze-Lieve-Vrouw van Laken.

De plannen van Poelaert voorzagen eveneens de uitbreiding van het kerkhof, dat in 1851 van 1,23 ha naar 2,46 ha ging. Ondanks deze uitbreiding was het kerkhof midden jaren 1870 verzadigd. De toekomstige burgemeester van de gemeente, de ingenieur Emile Bockstael (1838-1920), toen schepen van Openbare Werken, bedacht in 1875 het idee van een ondergronds netwerk van graf galerijen, naar het model van deze in Italië, Spanje en Portugal. Het bijzondere van dit model bestaat uit de verbazingwekkende combinatie van de ondergrondse cellen en de bovengrondse grafmonumenten. De galerijen volgen het tracé van de bovengrondse dreven en de ingangen bestaan uit verschillende monumenten.

In 1878 werden zes nieuwe galerijen gebouwd, dwars op de eerste. In 1919 werden, volgens de plannen van stadsarchitect François Malfait (1872-1955), nog drie galerijen toegevoegd en de laatste dateert van 1928.

Deze architect voorzag bovengronds een opstelling van vier tomben, verbonden tussen twee gedenktekens. Dit werkschema werd steeds herhaald aan weerszijden van de andere drie dreven; het werkschema werd echter opgegeven en er werden uiteindelijk maar drie gedenksteden gerealiseerd. Het portaal van de galerijen is in Art-Deco en werd voltooid in 1930.

Rond 1886 gaat de oppervlakte van het kerkhof van 2,46 ha naar 4,3 ha, door de uitbreidingen achter het mausoleum van artiest Louis-Joseph Ghémar.

Neogotisch kerkportaal

Het netwerk van grafgalerijen strekt zich uit over 1,5 ha. De herstelling van de galerijen is lopende en zou in 2017 moeten beëindigd zijn.

Eén van de in 1879 gebouwde grafmonumenten dat toegang verschaftte aan het ondergronds galerijnetwerk, werd veertig jaar later gewijzigd om er het grafmonument van Emile Bockstael in onder te brengen.

Na de Eerste Wereldoorlog werd een militair ereveld toegevoegd, evenals na de Tweede Wereldoorlog. Dit grasveld is de laatste uitbreiding van het kerkhof van Laken.

Opmerkelijke monumenten

Fontein

Fontein

Op sommige beelden van het kerkhof uit 1707 staat, ter hoogte van de hoofdingang, een stenen fontein, geflankeerd door twee zuilen. De fontein bestaat nog steeds maar bevindt zich heden buiten de afscheidingsmuur aan de Koninklijke Parklaan. **1**

Monumentale poort

Vóór de bouw van de nieuwe kerk in 1854 bevond de ingang van het kerkhof zich in de Kerkstraat ; daarna werd de ingang verplaatst naar de Sint-Annadreef. Door de monumentale poort die uitgaat op het Onze-Lieve-Vrouw-Voorplein (poort getekend op de plannen van de stadsarchitect François Malfait) verloor hij in 1932 aan belang. **2**

Monumentale poort

Het koor van de oude kerk

Bij de afbraak van de oude kerk werd het koor uit 1275 bewaard en omsloten door een nieuwe gevel die het neogotisch portaal van Louis de Curte integreerde ; deze laatste had, door de controversiële begrafenis van Koning Leopold I, de Sint-Barbarakapel voorzien van een aparte ingang. **3**

Koor van de oude kerk

De bronzen « Denker » van Auguste Rodin

Het gaat over één van de tweeëntwintig originelen in brons. Dit beeld behoorde in 1927 toe aan het Rodinmuseum. Deze Denker is een vergrootte versie van het origineel. Het origineel was oorspronkelijk bedoeld om de bronzen poorten, genaamd "Portes de l'Enfer", van het Museum voor Decoratieve Kunsten in Parijs te bekronen. Rodin startte hiermee in 1880 en werkte eraan tot zijn dood, zonder het echter af te werken. Het bronzen beeld, geschonken aan de Stad Parijs, werd van 1906 tot 1922 voor het Pantheon geplaatst en daarna overgemaakt aan het Rodinmuseum, waar Joseph Dillen het zag en het aanschafte voor zijn

familiegraf. De Denker is voortaan geplaatst op het graf van deze kunsthandelaar, verzamelaar, kunstcriticus, verkoopcommissaris in het Paleis van Schone Kunsten en erkend specialist van het werk van Rodin. *Perk 9A, Grote Laan, concessie B95.*

4

Grafstenen van de oude kerk

In de ondergrondse galerijen kunnen we een tiental grafstenen bewonderen uit het begin van de XVIIIe eeuw, afkomstig van de oude Onze-Lieve-Vrouwekerk.

Ereperk van de soldaten, gesneuveld in de Oorlog 14-18

Geen collectief monument, maar individuele grafzuilen, versierd met een leeuw, omkaderd met takken van laurier en eik. *Perken 35 en 36.*

Ereperk van de soldaten, gesneuveld in de Oorlog 40-45

Architect Jean Rombaux en de Hoofdingenieur-Directeur van de Stad, Schoonjans, tekenen de plannen van dit monument, samengesteld uit een memorandum, een muur en grafzuilen. *Perk 3.*

De Denker

Ereperk 14-18

Ereperk 40-45

*Het atelier
van Ernest Salu
is momenteel een
museum voor grafkunst
en herbergt het Centrum
voor documentatie van
Grafarcheologie van de
vzw Epitaaf.*

Het atelier

Grafmonumenten en -beelden

Vóór de begrafenis van de eerste Belgische koningin in deze parochie, had dit kerkhof al een zekere faam (dankzij de Onze-Lieve-Vrouw van Laken), maar de koninklijke aanwezigheid vergrootte deze aanzienlijk en allen die een zekere bekendheid hadden verworven wilden begraven worden in het "Brusselse Père Lachaise". Om zich te onderscheiden van het gewone volk lieten ze er een grafmonument oprichten. Hierdoor vinden we er een overvloed van adellijke titels, hooggeplaatste militairen, burgemeesters of ministers.

De monumenten zijn in neoromaanse stijl (tongewelven, rondbogen, gladde lijsten, ...), in neogotiek (klaverbladboog, spitsboog, pinakel, kruisbloem,), neoklassiek (met antieke symbolen, zoals Romeinse grafzuil, obelisk, slang die zich in de staart bijt, zandloper, urne ...), en zelfs eclectisch (mengeling van alle stijlen). Een groot deel ervan zijn het werk van Ernest Salu, wiens atelier zich vlak naast het kerkhof bevond.

De vele beelden – zeker de treurende en de borstbeelden van notabelen – zijn het werk van de toen vooraanstaande beeldhouwers, zoals Philippe Parmentier, Charles Fraikin, Guillaume Geefs, Henry Pickery, Ernest Carrier-Belleuse, Armand Bour, Auguste Rodin, Isidore De Rudder, Juliaan Dillens, Godefroid De Vreese, Pierre Theunis, Marcel Rau, Charles Samuel, Mathieu Desmare, Joseph Wittewulghé, Géo Verbanck ...

Een paar prominenten, begraven in Laken¹

Burgemeesters

Emile Eloi Bockstael (1838-1920)

Perk 30, concessie B186 en graf galerijen.

Burgemeester van Laken van 1877 tot 1920. Hij was de initiatiefnemer van de graf galerijen onder het kerkhof. Gedenksteen van Ernest Salu, geplaatst in een toegangspaviljoen tot de ondergrondse galerijen waar het gewelf uit één brok graniet is gehouwen, versierd met de blazoenen van Laken met bovenop twee urnen. Het glas-inlood raam is van Louis de Contini, de buste in Carreramarmarmer is van Pierre Theunis. **7**

Bockstael

Georges De Ro (1854-1921)

Perk 10, weg 3, concessie B83.

Burgemeester van Neder-Over-Heembeek van 1906 tot 1908. In 1922 werd notaris Edouard J.J. Valentijns, overleden in 1917, in deze concessie begraven, ook al was hij geen familie. Sindsdien is het de concessie van de families Valentijns en Luyckx. Sokkel in graniet van Ernest Salu, de groep in wit marmar « Begin en Einde » van Isidore De Rudder. **8**

De Ro

André-Napoléon Fontainas (1807-1863)

Perk 26, weg 4, concessie 163.

Burgemeester van Brussel van 1860 tot 1863. Hij heeft zich enorm ingezet voor het onderwijs. Familiegraf door Ernest Salu, vernieuwd in 1943. De oorspronkelijke blauwe steen wordt bewaard in het atelier van Ernest Salu. **9**

Fontainas

¹ Volgens de brochure uit de reeks « Brusselse wandelingen », door de Stad Brussel uitgebracht in 1999, gewijd aan het kerkhof van Laken en het boek « De rustvelden van het Brussels Gewest » door Cécilia Vandervelde, in 1997 uitgegeven op rekening van de auteur.

Roupepe

Van Volxem

Wyns de Raucourt

Nicolas-Jean Roupepe (1768-1838)

Perk gE, concessie 17.

Licentiaat in de rechten en Doctor in de Filosofie. Ridder in de Orde van Leopold en onderscheiden met het IJzeren Kruis, commissaris van de Executieve Overheid, Raadgever van de Prefectuur, Maire van Brussel, Vrederechter, Lid van de Kamer van Vertegenwoordigers... en tenslotte Burgemeester van Brussel van 1830 tot 1838 van het Onafhankelijke België. Het grafmonument bestaat uit een obelisk in blauwe steen met enkel de vermelding van zijn namen en titels. **10**

Guillaume Hippolyte Van Volxem (1791-1868)

Perk 29, hoek weg 6/28, concessie 398 en graf galerijen.

Advocaat bij het Hof van Beroep in Brussel, Minister van Justitie, Burgemeester van Laken van 1838 tot 1841. Monumentale neoklassieke tempel, toegeschreven aan architect Joseph Beyaert. **11**

Ridder François-Jean Wyns de Raucourt (1779-1857)

Perk 29, hoek weg 6/28, concessie 398 en graf galerijen.

Derde Burgemeester van Brussel van 1841 tot 1848, senator van 1847 tot 1857. Indrukwekkend eclectisch monument in blauwe steen, gelijkend op dit van Louis Joseph Seutin, waarvan de buste in wit marmer, geplaatst in een nis, gesigneerd is Guillaume Geefs. **12**

Architecten

Jean-Baptiste Baes (1848-1914)

Perk 29A en graf galerijen, cel 82.

Hij bouwde het Vlaams Koninklijk Theater in een heel persoonlijke neorenaissancestijl. Zijn graf is in hardsteen (blauwe steen), met trapezoïdale vormen en versierd met ronde motieven. **13**

Baes (galeries funéraires)

Alphonse Hubert François Balat (1818-1895)

Perk 9C, weg 9, concessie 1485.

Eén van de architecten van koning Leopold II. Wij hebben aan hem het Museum van Schone Kunsten van Brussel (Regentschapsstraat), het Leopoldpark en de Koninklijke Serres van Laken te danken. Zijn graf is heel sober, in blauwe steen, gesigeneerd Ernest Salu. Hij is begraven naast zijn echtgenote. **14**

Balat

Louis De Curte (1817-1891)

Perk 5A, weg 33, concessie 1404.

Leerling en medewerker van Viollet-le-Duc. Wij hebben aan hem de gedenksteen van Leopold I in het park van Laken, het Noordelijke portaal van de Sint-Michielskathedraal en het neogotische voorportaal van de Sint-Barbarakapel te danken. Eclectisch monument (grafzuil, gegroefd kapiteel en urne) in blauwe steen, getooid met diverse bouwkundige en tijdsymbolen in wit marmeer. **15**

De Curte

Pierre Victor Jamaer (1825-1902)

Perk 31B, weg 32, concessie 1071 en graf galerijen, cel 1774.

In 1847 als tekenaar begonnen bij de Stad; in 1864 werd hij als stadsarchitect benoemd. Hij zal de Kapellekerk, het Stadhuis en meerdere huizen van de Grote Markt herstellen. Hij herbouwde ook het Koningshuis en ontwierp de monumentale ingang van het kerkhof van Brussel in Evere, evenals de banken van

Jamaer

Janlet

Poelaert

het Terkamerenbos. Zijn graf in blauwe steen is heel sober, gelijkend op dit van Balat. **16**

Emile Charles Léon Janlet (1839-1919)

Perk 27, weg 28, concessie 487 (achteraan).

Zoon van Félix Janlet, productieve architect aan wie we de overheersende gebouwen van de Anspach- en Louizalaan, de Anspachfontein (oorspronkelijk op het De Brouckereplein), de gemeentelijke school nr 13 Anneessensplein (Cooremansinstituut) en 19 huizen in de Squareswijk, te danken hebben. Hij ontwierp zelf zijn dubbelgevelig klassiek geïnspireerde grafmonument in blauwe steen. **17**

Joseph Poelaert (1817-1879)

Perk 30, concessie 93 en graf galerijen, cel 668.

Brussels architect, gevormd door Tilman-François Suys en Auguste Payen. Maker van de Congreszuil, de Onze-Lieve-Vrouw van Laken en de Sint-Katelijnekerk, van het Munttheater, evenals van het Justitiepaleis, waarvoor hij de bijnaam kreeg "schieven architect" "scheve architect". Zijn klassiek geïnspireerde grafmonument, opgericht door architect Joachim Benoit, in de vorm van een open tempel, is een verkleining van het portaal van het door hem ontworpen Justitiepaleis. Binnenin is een borstbeeld van de architect geplaatst op een sokkel met het embleem van de architecten. Het zou toegeschreven zijn aan Jean Cuypers.

18

Léon Pierre Suys (1823-1887)

Perk 28, concessie 139.

Zoon van Tilman-François Suys, die architect van de Koning en de Regering was. Bedenker van de overwelfing van de Zenne en van het tracé van de lanen van het centrum; hij is eveneens architect van de Beurs en van

de Grote Hallen (vernield in 1956). Hij ontwierp ook één van de vele herstellingen van het Egmontpaleis. Origineel grafmonument in Franse steen, generaliseerd voor zijn vader, samengesteld uit een sarcofaag op een sokkel en uit een gedenksteen dat een nis vormt. Twee jonge vrouwen, antiek gedrapeerd, houden de instrumenten van de architect vast. Een medaillon in de nis stelt Tilman-François Suys in profiel voor, gesignéerd J.J. Jaquet. **19**

Tilman-François Suys (1783-1861)

Perk 28, concessie 139.

Vader van Léon, Hofarchitect van 1825 tot 1838. Architect van de serres van de Kruidtuin; hij is eveneens stichtend lid van de Koninklijke Commissie van Monumenten en Landschappen en zal, onder andere, de torenspits van het Stadhuis, het Belgisch Parlement, de Hallepoort en meerdere kerken herstellen, waaronder deze van Sint-Michiels en Goedele, toen kapittelkerk. Origineel grafmonument in Franse steen, opgedragen door zijn zoon Léon, dat hij met deze laatste deelt. **19**

Suys

Suys - Détail

de Beriot

de Beriot - Détail

De Biefve

Artiesten

Charles-Auguste de Bériot (1802-1870)

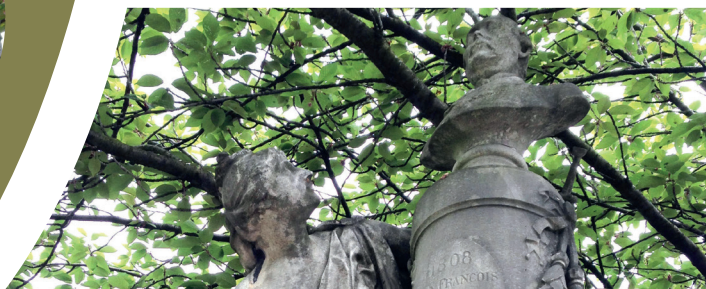
Perk 25, weg 5, concessie 450.

Violist, componist en aanvoerder van de Belgische school voor viool. Hij was de tweede echtgenoot van "La Malibran". Hij is begraven in een neogotische kapel in blauwe steen ; zijn buste wordt toegeschreven aan de Italiaans beeldhouwer Pollet. **20**

Jean-François Edouard De Biefve (1808-1882)

Perk 16, hoek wegen 1/22, concessie 1106.

Schilder van historische taferelen en romantische portretten, wiens carrière zich vooral afspeelt ten dienste van het Hof van Pruisen, van Koning Louis II de Bavière en van Hare Majesteit Louise Marie, eerste koningin der Belgen. Monument opgericht door het Brussels Bestuur der Godshuizen, aan wie hij zijn fortuin nalaat op voorwaarde dat een monument voor hem zou worden opgericht door Emmanuel A.J. Cels. Dit monument is voorzien van een zinnebeeldige voorstelling van de 'Faam', de ogen gericht op een buste van De Biefve en een palmsblad neerlegend. Palet, penselen en doeken liggen aan de voet van een zuil, versierd met een lauwerkrans. De sokkel in blauwe steen vermeldt de werken van de meester. **21**

Michel de Ghelderode (1898-1962)

Perk 33, Grote laan, concessie L897.

Schrijver, Franstalig auteur van drama die fantasische en magische theaterstukken schreef. Hij werd na de Tweede Wereldoorlog heel erg geapprecieerd. Hij nam deze naam als pseudoniem, daarna als officiële naam (na 1929) ter vervanging van Adhémar Adolphe Louis Martens. Heel sobere grafsteen in donker Labradorgraniet, gerealiseerd in de ateliers Draps, opgericht door de "Pourquoi pas ?" en "Les Amis de Michel de Ghelderode". Hij is begraven naast zijn echtgenote. **22**

de Ghelderode

Willem De Mol (1846-1874)

Perk 21, weg 1, concessie 805.

Componist, orgelspeler en orkestleider. Grafmonument op initiatief van Julius Hoste, stichter van het dagblad "Het Laatste Nieuws", oorspronkelijk versierd met klagster die een dodenkrans vasthoudt en die een grafvaas omarmt, geplaatst op een zuil, overwoekerd door klimop en aan wiens voeten een partituur, een kroon en een lauriertak liggen. Dit beeld was in geschilderde steen, in 1936 door Ernest Salu vervangen door een kopie in steen van Euville. De sokkel is versierd met een trofee van muziekinstrumenten, een partituur en eiken- en lauriertakken. **23**

De Mol

Desmare

"La Malibran"

Mathieu Desmare (1877-1946)

Perk 4, weg 33, concessie B268.

Beeldhouwer, leerling van Charles Van der Stappen en van Constantin Meunier, daarna medewerker in het beeldhouwersatelier van Ernest Salu. Hij zal de bronzen Straetmangroep, het monument voor de onbekende soldaat op het Onze-Lieve-Vrouw-Voorplein en de monumentale portiek op het ereperk 1914-1918 op het kerkhof van Brussel in Evere realiseren. Monument in rode graniet, in 1927 uitgevoerd na het overlijden van Pierre Joseph Desmare en oorspronkelijk voorzien van een klagster in brons, naakt, rechtstaand, en heel aangedaan, die op de sarcofaag een laatste roos werpt. **24**

Maria Felicia Garcia genaamd "La Malibran" (1808-1836)

Perk 11, weg 11, concessie 15.

Operazangeres, dochter van de Spaanse tenor en componist Manuel Garcia. In 1826 trouwt ze met de Franse onderhandelaar, Eugène Malibran, hertrouwt in 1836 met de violist Charles de Bériot en overlijdt in datzelfde jaar in Manchester door een val van haar paard in Londen. Haar man repatrieert het lichaam en bestelt aan Tilman-François Suys een monumentale neoklassieke grafkapel, versierd met een wit Carraremarmere beeld van de mezzosopraan in de rol van Norma (Bellini), gerealiseerd door de Hofbeeldhouwer Guillaume Geefs. De tempel, op vierkante basis, is voorzien van een koepel. Men komt er binnen via een dubbele bronzen poort, voorzien van engeltjes en groen. De vloer is versierd met mozaïek met een fakkeltekening. **25**

Louis Joseph Ghémar (1820-1873) en zijn drie zusters, Henriette, Rosalie en Sophie, onderwijzeressen

Perk 31B, wegen 29/31, concessie 172.

Als lithograaf en fotograaf had hij de leiding over het bekendste portretatelier van Brussel. Mausoleum en sokkel in blauwe steen met daarop een zinnebeeldige voorstelling van de 'Wetenschappen' uitgeschilderde Franse steen, volgens een project van Albert Ernest Carrier-Belleuse, meester van Rodin. **26**

Ghémar

Fernand Khnopff (1858-1921)

Perk 28, weg 4, concessie 229.

Schilder, etser en tekenaar. Hij wordt aanzien als de meest karakteristieke Belgische meester van het Symbolisme. Hij versierde de trouwzaal van het Stadhuis van Sint-Gillis. Zijn blauwe hardstenen graf, in de vorm van een sarcofaag, versierd met een kruis in reliëf, draagt enkel de naam van zijn vader, Substituut van de Procureur des Konings in Brugge, daarna Raadsman aan het Hof van Cassatie in Brussel. **27**

Détail Ghémar

François-Joseph Navez (1787-1869)

Perk 6A, weg 15, concessie 44.

Neoklassieke schilder, maker van portretten, historische, mythologische, religieuze en genreschilderijen. Hij was de medewerker van Jacques-Louis David en van 1830 tot 1862 directeur van de Academie van Schone Kunsten. Familieggraf met een grafsteen in blauwe steen, waar ook zijn schoonzoon Jean-François Portaels is begraven, die ook portretten en historische onderwerpen schilderde en die een aanhanger was van het "Afrikanisme". **28**

Khnopff

Navez et Portaels

Pleyel

Salu

Jean-François Portaels (1818-1895)

Perk 6A, weg15, concessie 44.

Schilder in de Academie van Schone Kunsten van Brussel, opgeleid door François-Joseph Navez, zijn toekomstige schoonvader; hij wordt beschouwd als de stichter van de Belgische Exotische school. Hij zal lesgeven aan de Academie vooraleer er in 1878 het hoofd van te worden. Hij is begraven naast zijn schoonvader François-Joseph Navez.

28

Marie Félicité Denise Pleyel (1811-1875)

Perk 6A, hoek wegen 12/17, concessie 851.

Ze was de enige vrouwelijke pianiste van de XIXe eeuw. Ze werd zeer geapprecieerd door het Franse en Belgische publiek voor haar "heldere, lichte, voorname, elegante, energieke en boven alle lof verheven uitvoeringen". Haar grafmonument, in neoklassieke stijl, werd opgebouwd door Henry Pickery op initiatief van vrienden, bewonderaars en collega's van het Muziekconservatorium van Brussel, waar ze les gaf. Het is samengesteld uit een sarcofaag, rustend op een sokkel waarop een citer en een partituur liggen, vergezeld van een lauwerkrans. Een jonge droevige vrouw rust met één arm op de sarcofaag, terwijl de andere arm een toorts draagt, symbool van de geest die overleeft. Een medaillon stelt de artieste in profiel voor. Dit monument is geïnspireerd door het mausoleum van Antonio Canova voor Vittorio Alfieri in Florence.

29

Ernest Salu III (1909-1987)

Weg 33, concessie B273.

Beeldhouwer en filmregisseur ; hij is de laatste uitbater van de "Onderneming van grafmonumenten", gelegen naast het kerkhof van Laken ; hij werd door Isidor de Rudder opgeleid aan de Academie van Schone

Kunsten. Grafmonument in Carraremarmer, eveneens cenotaaf van zijn vader Ernest Salu-Vasten II en van zijn grootvader Ernest Joseph Victor Salu-Meyer I. Op dit monument staat een buste van Ernest Salu I, die van zijn kleindochter, haar ogen op hem gericht, bloemen krijgt. **30**

Pierre Strauwen (1836-1890)

Perk 10, weg 3, concessie B232

Musicus, componist ; hij was van 1864 tot 1890 het Hoofd van de Koninklijke Filharmonie van Laken. Hij is de vader van Jules Emile. Monument met daarop een citer en een medaillon waarop een trofee van muziekinstrumenten is afgebeeld. Het monument is ook voorzien van een foto van de overledene. **31**

P. Strauwen

Jules Emile Strauwen (1863-1943)

Perk 8, weg 12, concessie B424

Componist, pianoprofessor, directeur van de Muziekacademie van Andenne. Hij spande zich in voor de popularisatie van de instrumentale muziek, in het bijzonder door middel van de Lakense Kunstkring en door zijn Koninklijke Artistieke Falanxfanfare. Hij was de stichter van het dagblad "Le Carillon" en stichtend voorzitter van de Koninklijke Federatie voor Harmonieën en Fanfares van België. Hij is de auteur van een 400-tal composities en was eveneens de eerste Orkestleider van het Koninklijk Vlaams Theater. Op een sokkel, een jonge vrouw die een lofzang inzet, het hoofd en de armen geheven. Oorspronkelijk had zij aan haar voeten een buste van de componist in kleding uit die tijd (gestolen in 1992). Het monument is gesigeneerd Ernest Salu. **32**

J. E. Stauwen

*Cenotaaf:
Monument
opgericht ter
herinnering aan een
dode, maar die zijn
resten niet bevat*

Andere

Graaf Jacques André Coghen (1791-1858)

Perk 5, weg 17, concessie 106.

Diplomaat, afgevaardigde, senator, eerste Minister van Financiën van het jonge onafhankelijke België en, door zijn huwelijk met Caroline S.J. Rittweger, overgrootvader van koningin Paola. In uniform liggende figuur in Carraremarmer, de armen gekruist over de borst, versierd met vier onderscheidingen, gesigineerd Guillaume Geefs en neoromaanse (of byzantijns-romaanse) kapel, opgedragen door Jean-Pierre Cluysenaer. **33**

Adolphe Delhaize (1840-1899)

Perk 10, weg 3, concessie 1105.

Oprichter van de winkels Adolphe Delhaize en daarna Delhaize en Cie. en, na de fusie van zijn bedrijf met dit van zijn broers (Jules et Edouard), van "Le Lion". Monument in blauwe steen met buste van de overledene in wit marmer. Het graf is omringd met concessies van de afstammelingen van deze familie. **34**

Coghen - Détail

Coghen

Delhaize

Frédéric Auguste Ferdinand Thomas, baron de Reiffenberg (1793-1850)

Perk 6A, weg 17, concessie 78.

Hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek bij haar opstarting in 1837, lid van meerdere academies, professor Filosofie aan de universiteiten van Leuven en Luik, maar ook dichter, historicus, criticus, pedagoog, bibliograaf... **35**

de Reiffenberg

Marguerite De Riemaecker-Legot (1913-1977)

Perk 27, concessie 11.

Ze was de eerste vrouwelijke minister van België ; tijdens de regeerperiodes van Harmel en van Vanden Boeynants I, bezette ze van 1965 tot 1968 de post van Minister van Familie en van Huisvesting. **36**

De Riemaecker - Legot

Joseph Léon Dillen (1878-1935)

Perk 9A, Grote Laan, concessie B95.

Kunsthandelaar, verzamelaar en verkoop-commissaris in het Paleis van Schone Kunsten. Gespecialiseerd in het werk van Rodin; zijn graf is overigens voorzien van een exemplaar van het originele bekende "Denker" (zie pagina 6), door hem gekocht in Parijs in het Museum Rodin ter versiering van zijn concessie. **4**

Dillen

Evrard

Léonce Evrard (1847-1919)

Perk 17, Grote Laan, concessie 1825.

Marmerebewerker. Klein zeshoekig, in steen uit Euville, met een treurende figuur tegen de achterste muur, die haar hand uitsteekt naar een hart van licht dat tijdens de zomerzonnenevend verschijnt. **37**

Fondu

De Industrieel Jean-Baptiste Fondu en Hélène Blumendal (+1905, +1868)

Perk 21, concessie 1368.

Opmerkelijke bronzen kapel met de inscriptie "Famille Fondu 1868" en "Modèles & Bronzes exécutés par la maison Fondu à Vilvorde - Marbrerie par Stroobant de Vilvorde - Sculpture de H. Marlet Bruxelles". **38**

De Industrieel Constant Jenatzy (1842-1904)

Perk 5, weg 18, concessie 10405.

Hij was de stichter van de Algemene Rubberfabriek C. Jenatzy-Leleux in Schaarbeek. Composiet grafmonument versiert met een medaillon van de overledene, gesigineerd Ernest Salu. **39**

In dezelfde concessie is zijn zoon, de Ingenieur Camille J.V.L. Jenatzy (1868-1913) begraven, die in 1899 de eerste piloot was die een snelheid van 100km/u overtrof met zijn "Jamais Contenté", een zelfgemaakte wagen met elektrische aandrijving.

Jenatzy

Ferdinand Nicolaÿ (1772-1854)

Perk 8, weg 12, concessie 80.

Zoon van huidevetters van Stavelot, rijke zakenman, maar vooral filantroop, vereeuwigd door de beeldhouwer Charles Fraikin van Herentals aan wie Nicolaÿ, tijdens zijn leven, zelf de opdracht geeft. Hij wordt zittend voorgesteld, als Romeinse keizer, gebeeldhouwd in wit marmere. **40**

Charles Niellon (1795-1871)

Perk 14, weg 7.

Majoor-generaal in dienst van België die actief deelnam aan de onafhankelijkheid van België door in 1830 overwinningen te behalen in Lierre en in 1831 in Turnhout. Het monument is samengesteld uit een sarcofaag waarop een kanon en kanonballen uit blauwe steen werden geplaatst. In één van de kanonballen is "1830" gebeiteld. **41**

Max Pelgrims (1890-1914)

Perk 9A, weg 8.

Soldaat in het 9e Linieregiment. Gestorven voor het vaderland op 24 jarige leeftijd door de heldhaftige bescherming van de terugtocht uit Aarschot op 19 augustus 1914. De jonge soldaat wordt stervend voorgesteld met een deel van de Belgische vlag tegen zijn borst gedrukt. De ouders die dit monument door Ernest Salu hebben laten oprichten hebben hun zoon in dezelfde concessie vervoegd. **42**

Marie Joséphine Popelin (1846-1913)

Perk 30B, weg 30, concessie 1445 en graf galerijen , cel 2516.

Eerste vrouwelijke Doctor in de Rechten en Advocate ; in 1888 werd haar de toegang tot de balie geweigerd, een zaak die een mijlpaal vormde in de strijd van de vrouwenbewegingen. In 1892 was ze met name stichtster en Secretaris generaal van de Liga voor de Rechten van de vrouw. Grafmonument in blauwe steen, versierd met een medaillon van de overledene, gerealiseerd door Eugène Jean De Bremaecker. **43**

Nicolaÿ

Niellon

Pelgrims

Popelin

Seutin

Straetmans

Van Hasselt

Baron Louis Seutin (1793-1862)

Perk 26, weg 4, concessie 138.

Chirurg, verloskundige, uitvinder van het stijve verband, hij is ook één van de stichters van de Vrije Universiteit van Brussel. Indrukwekkend eclectisch (neobarok) monument in blauwe steen door architect Félix Laureys, versierd met een medaillonportret, toegeschreven aan Guillaume Geefs. **44**

Auguste Straetmans (1877-1928)

Perk 9A, weg 8, concessie B300.

Filantroop. Zijn zoon Alexander heeft dit beeldhouwwerk laten uitvoeren ter herinnering aan de vurige filantropische gevoelens van zijn vader August. Twee bronzen weeskinderen leggen bloemen op het graf van hun weldoener. De viooltjes die op de steen liggen vormen het woord "souvenir". De groep is van Mathieu Desmare. **45**

André Van Hasselt (1806-1874)

Perk 30, concessie 52 en graf galerijen, cellen 341-345.

Doctor in de rechten, dichter, historicus, kunstcriticus, specialist in de Europese talen en literatuur. Medestichter van de "Cercle Artistique et Littéraire", hoofdopsteller van "La Renaissance"; onder het pseudoniem Alfred Aveline is hij eveneens schrijver van kinderboeken. Het grafmonument stelt een zuil voor, versierd met slingers, uilen, toortsen, liervogels, lauwerkrans, aardbol en ster. Het is uitgevoerd in steen van Bentheim, zwart gepatineerd, gerealiseerd door de beeldhouwer Charles-Auguste Fraikin de Herentals. **46**

Jules Van Praet (1806-1887)

Perk 29, concessie 1023.

Politicus, historicus, Doctor in de rechten en kunstverzamelaar ; hij was Kabinetschef onder de koningen Leopold I en II. **47**

Van Praet

François Vaxelaire (1840-1920)

Perk 15, weg 2, concessie B67 (1922).

Oprichter van een grote winkelketen. Vanaf 1860 bedrijfsleider van de "Bon marché", aan het hoofd van dit handelsimperium afgelost door zijn zonen baronnen Raymond (1871-1947) en Georges (1873-1942) Vaxelaire, maar in het bijzonder door zijn kleinzoon, baron François Vaxelaire (1921-1990). De neogotische kapel in steen van Euville stelt een reliekschrijn voor. Ze werd gerealiseerd door Ernest Salu, volgens de plannen van architect Francken Willemaers. Het glas-inlood raam stelt Sint-Franciscus voor. **48**

Vaxelaire

Chrétien Frédéric Arthur Meyer, baron von Eppinghoven (1852-1940)

Perk 21, weg 1, concessie 309.

Tweede natuurlijke zoon van koning Leopold I en van Arcadie Meyer-Claret, hij werd in zijn onderhoud voorzien door een geheim fonds, bekostigd door zijn vader. **49**

von Eppinghoven

Washer

Liriodendron
tulipifera : h

François Alexandre Washer (1792-1855)

Perk 6B, weg 12, concessie 86.

Belangrijkste parketfabrikant van België ; hij produceerde met name het parket van de gotische zaal van het Stadhuis, van het Koninklijk Paleis en van het Rekenhof. Het is een familiemausoleum waarvan de neogotische « pinakel » werd gerealiseerd door het atelier Ernest Salu. **50**

Fagus sylvatica pendula hangend over de graf van "la Malibran".

Actuele aanleg, vegetatie en fauna

Doordat het hier om een oud parochiekerkhof gaat, het is te zeggen, gelegen rond een kerk, is er geen specifieke landschapsinrichting. Er bevindt zich echter een boom, ingeschreven in de inventaris van opmerkelijke bomen (de andere zijn dood door de jaren heen) :

- Een geënte treurbeuk (*Fagus sylvatica 'pendula'*), met een omtrek van 314 cm die over het graf van "La Malibran" hangt. a

Andere bomen, niet hernomen in de inventaris van opmerkelijke bomen, maar wel de moeite waard om vernoemd te worden :

- Twee Kerspruimen (*Prunus Cerasifera 'nigra'*) b
- Verschillende treuressen (*Fraxinus excelsior 'pendula'*) waarvan één gelegen achter de kerk en waarvan de enting op een hoogte van 1,50m zeer dik is. Hieruit vertakken meerdere stammen. c
- Een dubbele rij Hongaarse eiken (*Quercus frainetto*) met heel brede bladeren en diep gelobd, bevindt zich op de Grote Laan. d
- Twee dubbele rijen Gleditsia triacanthos. e
- Een paar iepen (*Taxus baccata*). De iep is één van de enige inlandse tweehuizige harsbomen (mannelijke en vrouwelijke bloemen op verschillende voeten) in België. f
- Cipressen (*Cupressus sp.*) met minuscule geschubde, platgeschikte blaadjes die een x vormen. De kegels zijn sferisch en meestal hangend. g
- Tulpenbomen uit Virginia (*Liriodendron tulipifera*). h
- Levensbomen (*Thuja sp.*) met minuscule geschubde, platgeschikte blaadjes die een y vormen. De kegels zijn opgericht, wat ze onderscheidt van de cipressen. i

Fagus sylvatica pendula : a

Quercus frainetto : d

Liriodendron tulipifera : h

Thuja : i

Houx

- Kersenbomen (*Prunus sp.*) j
- Een noorse Esdoorn (*Acer platanoides*). k
- Een rode beuk (*Fagus sylvatica purpurea*). l
- Tuinbouw jeneverbomen (*Juniperus sp.*)

...

Men vindt er ook volgende struiken :

- Japanse Skimmia (*Skimmia japonica*)
- Japanse Aucuba (*Aucuba japonica*)
- Laurierkers (*Prunus laurocerasus*)
- Hulstruik (*Ilex aquifolium*)

evenals een grote variëteit mossen en ... thallusleverkruid (*Jungermanniopsida sp.*) dat een primitieve plant is. (ex : weg 17).

De vogelwereld is klassiek : heggenmussen, koolmezen, pimpelmezen, eksters, kraaien, merels, ...

Talrijke zwerfkatten leven in het kerkhof.

Thallusleverkruid

Kerkhof van Laken

Beheerprincipes

Het kerkhof is sinds 1999 geklasseerd en het onderhoud is klassiek : elk seizoen worden er bloemplanten in de bloemperken geplant, grasperken worden gemaaid, bladeren geharkt, er wordt voornamelijk handmatig gewied, de dreven en de hagen worden onderhouden...We vermelden eveneens de recente installatie van geotextiel onder de gangpaden om de veropreiding van onkruid op de paden te beperken.

Fagus Sylvatica
purpurea : l

Acer Platanoides k

Praktisch

Détail neogotische kerkportaal

Detail Fondu kapel

Oppervlakte
6,3 ha

Datum stichting

Rond 1275, en misschien zelfs vroeger. Vernieuwt rond 1850

Datum van klassement

1999

Openingsuren

Van dinsdag tot zondag, van 8u30 tot 16u00.
Gesloten op 1 januari en 25 december.

Toegankelijkheid met het openbaar vervoer

Tram 94 (halte Moorslede of Prinses Clementina), Metro lijn 6 (station Bockstael), Bus 53 (halte Kunstenaars)

Toegankelijkheid PBM

Ja

Adressen van de ingangen

Onze-Lieve-Vrouw-Voorplein - 1020 Brussel

Bibliografische bronnen

- "Kerkhoven en necropolen", Collectie "Brussel, Kunst- en historische stad", Marcel Celis, uitgaven van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2004.
- Brusselse wandelingen, "Het kerkhof van Laken", Marcel Celis, Cel Historisch Erfgoed, Stad Brussel, 1999.
- "De rustvelden van het Brussels Gewest. Studie van de grafarchitectuur en -beeldhouwkunst, van de symbolen en de epitafen. Inventaris", Cécilia Vandervelde, 1997.
- "Rond het Onze-Lieve-Vrouw-Voorplein van Laken", collectie "Des pierres pour le dire", Koning Boudewijnstichting, Gemeentekrediet, 1994.
- "Brussel, Stad van bomen", inventaris van opmerkelijke bomen, nr 2, Brussel (Laken).

Detail kapel Vaxellaire

Klaagvrouw

Detail Sint-Annafontein

Kerkhof van Laken

Geschiedenis	2
Opmerkelijke monumenten	6
Een paar prominenten, begraven in Laken	9
Actuele aanleg, vegetatie en fauna	27
Beheerprincipes	29
Praktisch	30
Bibliografische bronnen	31
Kaart	34

① → ⑤① Monumenten en graven

1 → 33 Wegen

① → ④③ Perken

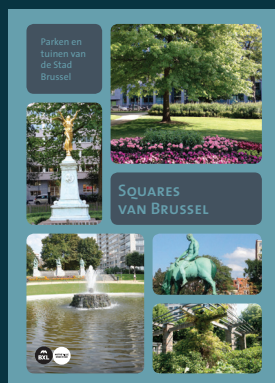
Enkele bomen

- a → *Fagus sylvatica pendula*
- b → *Prunus cerasifera nigra*
- c → *Fraxinus excelsior pendula*
- d → *Quercus frainetto*
- e → *Gleditsia triacanthos*
- f → *Taxus baccata*
- g → *Cupressus* sp.
- h → *Liriodendron tulipifera*
- i → *Thuja* sp.
- j → *Prunus* sp.
- k → *Acer platanoides*
- l → *Fagus sylvatica purpurea*
- m → *Magnolia acuminata*
- n → *Quercus robur*
- o → *Tilia europea*
- p → *Tilia tomentosa*
- q → *Fraxinus*
- r → *Prunus serrulata*
- s → *Tilia cordata*

In dezelfde reeks :

Cette brochure est disponible en français

Milieuraadgeving

Eikstraat 8

1000 Brussel

☎ 02 279 33 10

Milieuraadgeving@

brucity.be